

УДК 316:332.122

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В. Крупа, к. е. н., доцент

О. Крупа, к. е. н., доцент

Львівський національний аграрний університет

© В. Крупа, О. Крупа, 2016

Крупа В., Крупа О. Соціально-демографічні аспекти використання потенціалу сільських територій
Досліджено проблеми використання потенціалу сільських територій, спричинені негативним впливом комплексу соціально-демографічних чинників. Розглянуто економічну сутність потенціалу сільських територій, визначено його складові та особливості використання в сучасних умовах. Наведено загальну характеристику показників соціально-економічного розвитку сільських територій Львівської області. Проаналізовано динаміку демографічних процесів і змін у демографічній структурі сільських домогосподарств, обґрунтовано їх вплив на умови формування і використання трудового потенціалу регіону. Визначено масштаби залучення працездатного сільського населення до активної трудової діяльності, описано специфіку його зайнятості. Встановлено, що перспективи розвитку сільських територій та використання їх потенціалу напряму пов'язані з рівнем благоустрою населених пунктів, а також їх наближеністю до великих промислових центрів. Запропоновано заходи щодо поліпшення соціально-демографічного стану сільських територій для запобігання втратам їх економічного потенціалу.

Ключові слова: сільські території, економічний потенціал, соціально-демографічні фактори, сільське населення, трудовий потенціал.

Krupa V., Krupa O. Socio-demographic aspects of the rural areas potential using

The article investigates problems of the rural areas potential using, caused by negative impact of socio-demographic factors. The economic essence of the rural areas potential is considered, its components and features of using in modern conditions are defined. General description of the socio-economic indicators of rural areas development in Lviv region is done. The dynamics of demographic processes and changes in the human structure of rural households are analyzed and their impact on the conditions of formation and use of region labor potential is grounded. The scopes of involvement of working-age rural population in active employment are determined, the specifics of employment is described. It was established that the prospects of the rural areas development and use of their potential are directly related to the improvement of welfare level of villages, as well as determined by their proximity to the large industrial centers. The measures to improvement the socio-demographic characteristics of rural areas in order to prevent the losses of their economic potential have been proposed.

Key words: rural areas, economic potential, socio-demographic factors, rural population, labor potential.

Крупа В., Крупа О. Социально-демографические аспекты использования потенциала сельских территорий

Исследованы проблемы использования потенциала сельских территорий, вызванных негативным воздействием комплекса социально-демографических факторов. Рассмотрена экономическая сущность потенциала сельских территорий, определены его составляющие и особенности использования в современных условиях. Дана общая характеристика показателей социально-экономического развития сельских территорий Львовской области. Проведен анализ динамики демографических процессов и изменений в структуре крестьянских домохозяйств, обосновано их влияние на условия формирования и использования трудового потенциала региона. Определены масштабы привлечения трудоспособного сельского населения к активной трудовой деятельности, описана специфика его занятости. Установлено, что перспективы развития сельских территорий и использования их потенциала напрямую связаны с уровнем благоустройства сел, а также определяются их близостью к крупным промышленным центрам. Предложены меры по улучшению социально-демографического состояния сельских территорий для предотвращения потерь их экономического потенциала.

Ключевые слова: сельские территории, экономический потенциал, социально-демографические факторы, сельское население, трудовой потенциал.

Постановка проблеми. Важливою складовою соціально-економічної політики України є забезпечення системного розвитку сільських територій. Останніми роками ця проблема набула стратегічного значення, оскільки структурні диспропорції у функціонуванні сільської економіки та занепад соціальної сфери села досягли катастрофічних масштабів і створюють значні загрози продовольчій, демографічній та екологічній безпеці нашої держави. Поряд із цим має місце вкрай неефективне використання потенціалу сільських територій (виробничого, природно-ресурсного, трудового, експортного, рекреаційного), який за певних умов міг би стати вагомим джерелом економічного зростання країни й каталізатором євроінтеграційних процесів.

Разом із низкою економічних, фінансових та інституційних причин такого стану справ значні перешкоди на шляху реалізації потенціалу сільських територій створюють особливості функціонування їх соціальної підсистеми. Остання охоплює соціум (населення), соціальну інфраструктуру, сільську поселенську мережу, а також матеріальне та соціальне забезпечення селян [6]. Незадовільний стан означених складових є однією з ключових причин того, що українське село фактично втратило свою привабливість для проживання, роботи і розвитку особистості.

Вкрай загострилися проблеми у сфері збереження і розвитку людського та соціального капіталу села, без якого неможливо досягти повноцінного економічного розвитку аграрного сектору, подальшого втілення соціально-економічних реформ, диверсифікації зайнятості сільських жителів і позасільсько-господарського підприємництва, а також раціонального управління розвитком сільських територій на засадах комплексності, багатфункціональності, інтегрованості й збалансованості. За цих умов соціально-демографічні фактори розвитку сільських територій набувають щораз більшої ваги і потребують ретельного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблем розвитку сільських територій зумовлює значний науковий інтерес до цієї тематики. Зокрема, вагомий внесок у формування концептуальних засад і дослідження різних аспектів розвитку сільських територій зробили П. Березівський, О. Бородіна, В. Борщевський, Ю. Губені, А. Мали-

новський, М. Малік, Л. Молдован, В. Липчук, О. Онищенко, І. Прокопа, Г. Черевко та ін.

Питанням соціального розвитку села присвячені праці Т. Боднар, О. Біттера, К. Васівської, В. Збарського, М. Орлатого, П. Саблука, Р. Тринька, І. Щербатої, В. Юрчишина, К. Якуби та ін. Вони, зокрема, акцентують увагу на взаємозв'язках рівня життя сільського населення, його ділової активності, стану соціальної інфраструктури та поселенської мережі із процесами відтворення трудового потенціалу села, формування раціональної структури сільської зайнятості, використання підприємницького потенціалу й становлення конкурентоспроможного аграрного виробництва.

Водночас перманентні зміни у сільському середовищі окреслюють щораз нові проблеми та особливості впливу соціальних чинників на стан сільських територій та можливість акумуляції внутрішніх резервів їх розвитку. Тому очевидною є необхідність продовження досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є оцінка соціально-демографічних аспектів розвитку сільських територій, які формують відповідні бар'єри на шляху ефективного використання їх потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Сільські території України мають значний внутрішній потенціал для свого розвитку. Він охоплює усі види доступних ресурсів та засобів, які можуть бути залучені й використані суб'єктами підприємництва, сільськими домогосподарствами, органами місцевого самоврядування для досягнення ними цілей виробничого та соціокультурного характеру і дадуть змогу забезпечити підвищення кількісних і якісних показників суспільного добробуту на цих територіях. Потенціал розвитку сільських територій формують людські, земельні, водні, лісові, тваринні ресурси, технічні засоби, інфраструктурні об'єкти, природні агроландшафти, технології та наукові розробки тощо. Потенціал сільських територій становить собою джерело й засіб їх відтворення, а також відіграє ключову роль у визначенні їх функцій, спрямованості й динаміки розвитку [3].

З точки зору класифікації економічного потенціалу, Н. Цимбаліста всі доступні ресурси незалежно від того, використовуються вони чи ні, відносить до об'єктивного потенціалу. Поряд із ним існує й суб'єктивний потенціал, який становить собою приховані можливості (нерозвідані ресурси, невинайде-

ні технології та можливості використання наявних ресурсів), які полягають здебільшого в інтенсифікації використання об'єктивного потенціалу [8, с. 116]. У цьому аспекті можливості розвитку сільських територій також досить широкі. Але наявність низки взаємопов'язаних проблем практично в усіх сферах життєдіяльності сільського соціуму не створює необхідних умов для їх повноцінної реалізації. У результаті гальмується не лише розвиток агропромислового виробництва, а й відбувається вичерпання та виснаження соціально-економічного потенціалу сільських територій. Це проявляється насамперед у надмірній розораності земельних угідь, їх деградації, неконтрольованій вирубці лісів, забрудненні водою, руйнуванні транспортних та інженерних мереж, занепаді об'єктів соціальної інфраструктури сіл, процесах «старіння» та депопуляції сільського населення, низькій якості освіти та кваліфікації персоналу підприємств, посиленні інтенсивності міжнародної міграції, зношеності матеріально-технічної бази більшості сільськогосподарських підприємств, застосуванні застарілих технологій та примітивних форм організації виробництва, погіршенні якості продовольчої продукції та її конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Означені процеси часто є наслідком суперечностей, що виникають у ході реалізації інтересів різних соціально-економічних груп населення, які формують характер суспільних відносин і визначають особливості поведінки економічних суб'єктів у розбалансованому ринковому середовищі. У цьому контексті соціально-демографічні чинники мають особливе значення для нарощування і реалізації потенціалу сільських територій, оскільки формують відповідну кількість та якість людського капіталу села. Водночас сільське населення та його трудовий потенціал виконують системоутворювальну функцію у структурі економічного потенціалу. Як справедливо зазначає Р. Тринько, «незалежно від суспільно-політичного устрою країни, її ефективного чи кризового розвитку, вдалих чи провальних економічних реформ, трудовий потенціал був і залишається не лише важливою складовою ресурсного потенціалу країни, галузі чи окремого функціона-

льного суб'єкта господарювання, а й основною продуктивною силою суспільного виробництва» [7, с. 60].

Але попри важливість соціальних аспектів розвитку сільських територій їм відводиться другорядна роль у програмах реформування аграрного сектору економіки, в результаті чого реформи не дають очікуваних результатів і призводять лише до погіршення соціально-економічної та демографічної ситуації на селі. Так, результати аналізу виконання «Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», здійсненого Г. Черевком та П. Войтовичем, показали, що напрям соціального розвитку залишається недофінансованим на понад 80% [9, с. 8]. Такий підхід не має нічого спільного з практикою сільського розвитку, що застосовується в європейських країнах. Їм не притаманний тісний зв'язок сільських територій з агровиробництвом, оскільки значна частина селян не працює у сфері сільського господарства. Натомість соціальний розвиток територій здійснюється за багатоканальним принципом і є складним комплексом взаємопов'язаних форм і методів впливу на зайнятість, рівень і спосіб життя [10, с. 25].

Проблеми використання потенціалу сільських територій досліджували на матеріалах Львівської області, якій притаманні певні особливості поселенської мережі та її основних характеристик (табл. 1).

На початок 2015 р. у Львівській області налічувалося 1850 сільських населених пунктів, розташованих на території 633 сільських рад. Тобто лише 34,2% досліджуваного регіону має власний місцевий орган управління (сільську раду). На нашу думку, це створює певні перешкоди для ефективного управління розвитком сільських територій і обмежує потенціал місцевого самоврядування.

Також зазначимо, що порівняно зі середньоукраїнськими показниками область істотно вирізняється за кількістю сільських населених пунктів, що припадає на адміністративний район (93 проти 58). Густота сіл свідчить про високий ступінь насиченості території поселеннями та її залюднення. Більшості районів області не притаманна значна віддаленість сільських населених пунктів від райцентру або міста. Відстань між селами також становить переважно 3–4 км.

Таблиця 1

Основні параметри розвитку сільських територій Львівської області порівняно зі середніми показниками в економіці України, 2014 р.*

Показник	Львівська область	Україна
Питома вага сільських населених пунктів у структурі поселень, %	96,0	95,5
Кількість сільських населених пунктів у розрахунку на адміністративний район, од.	93	58
Кількість сільських рад у розрахунку на адміністративний район, од.	32	—**
Частка сільського населення, %	39,0	30,9
Середній еквівалентний розмір сільських домогосподарств, осіб	2,61	2,17
Щільність сільського населення, осіб/км ²	46	—**
Середня людність сільського поселення, осіб	535	469
Частка земель с.-г. призначення у структурі земельного фонду, %	59,1	70,9
Рівень економічної активності сільського населення, %	57,8	61,8
Рівень зайнятості сільського населення, %	52,9	55,9
Частка продукції сільського господарства у ВВП, %	8,6	10,2
Частка сукупних доходів сільських домогосподарств у ВВП, %	27,8	15,6
Частка сукупних витрат сільських домогосподарств у ВВП, %	26,0	13,3

* Складено авторами за даними джерела [4].

** Дані відсутні.

Таке територіальне розміщення сприятливе для налагодження належного транспортного сполучення і забезпечує економічну та соціальну мобільність сільського населення, що вкрай важливо для ефективного використання його трудового потенціалу.

У звітному році у сільській місцевості Львівщини проживало 990,8 тис. осіб, або 39,0% від усього населення регіону. Це на 8,1 пункта більше, ніж у середньому в Україні. Середня людність сільського поселення склала 535 осіб, а щільність заселеності територій становить 46 осіб/км². Зазначимо, що порівняно з іншими областями на одного жителя аналізованого регіону припадає значно менша кількість сільськогосподарських угідь, адже їх частка у структурі земельного фонду дорівнює лише 59,1%, тоді як загалом в Україні – 70,9%.

Нижчий рівень забезпеченості земельними ресурсами дещо обмежує реалізацію підприємницького потенціалу регіону в аграрній сфері. Це відповідним чином позначається на рівні економічної активності та зайнятості сільського населення, а також частці продукції сільського господарства у ВВП. Але натомість створюються умови для альтернативної зайнятості в інших видах господарської діяльності.

Середній еквівалентний розмір сільських домогосподарств Львівської області стано-

вить 2,61 особи, що на 20,3% більше, ніж в Україні загалом. Більша кількість працездатних осіб у складі сільських сімей та альтернативна зайнятість у позасільськогосподарських сферах діяльності зумовлюють досить високі показники питомої ваги доходів і витрат сільських домогосподарств у складі регіонального ВВП.

Для розвитку сільських територій першочергове значення має зупинення процесів депопуляції населення з метою збереження демографічного й трудового потенціалу як у кількісному, так і якісному вимірі.

Кількість сільського населення продовжує невпинно зменшуватися: лише за останні десять років скорочення склало 47,4 тис. осіб. Щоправда, останніми роками темпи депопуляції дещо пригальмувалися і навіть намітилися певні позитивні тенденції (див. рис.). Зокрема, впродовж 2010–2014 рр. у сільській місцевості Львівщини відбулося зростання рівня народжуваності з 12,3 до 13,1 особи на 1000 осіб наявного населення. Цьому сприяло певне поліпшення матеріального добробуту селян й рівня соціального захисту матерів і дітей. Але водночас неповноцінне харчування, недоступність належного медичного обслуговування і профілактики хвороб спричинюють стабільно високий рівень смертності сільських жителів, а відтак від'ємний природний приріст населення.

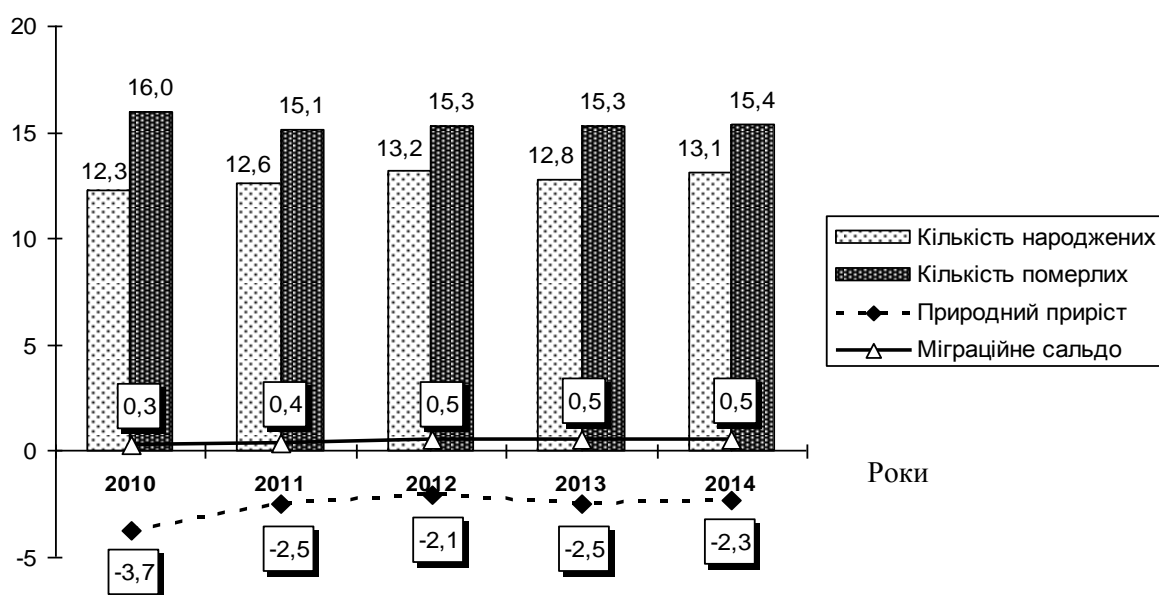

Рис. Динаміка показників відтворення населення у сільській місцевості Львівської області (на 1000 осіб наявного населення)*.

* Складено на основі даних джерела [4].

Найбільше природне скорочення населення спостерігалось у Перемишлянському (9,0 осіб на 1000 наявного населення), Жидачівському (8,1 особи), Радехівському (5,9 особи), Бродівському (5,6 особи) районах. Приріст мав місце лише у Турківському, Сколівському, Яворівському та Золочівському районах.

Міграційне сальдо останніми роками було позитивним і мало незначну тенденцію до зростання. Це зумовлено зменшенням міграції молоді у міста (недоступність житла, зменшення пропозиції праці), поверненням заробітчан із-за кордону, а також поселенням жителів міст у приміських селах. Підтвердженням цього є найвищий рівень міграційного приросту у найбільш наближеному до Львова Пустомитівському районі (8,1 особи на 1000 наявного населення). Додатне міграційне сальдо мають також Дрогобицький, Золочівський, Стрийський, Жовківський, Кам'янка-Бузький, Миколаївський та Сколівський райони. Загалом інтенсивність міграції у сільській місцевості впродовж 2010–2014 рр. зменшилася майже на 20,0%.

Можна погодитися з думкою окремих дослідників, що однією з причин зниження темпів міграції є те, що найбільш активна та працездатна частина населення, що не знаходила можливостей для реалізації свого потенціалу у сільській місцевості, вже виїхала. Ті

ж, хто залишився на селі, або не мають змоги виїхати, або адаптувалися до сучасної ситуації, а отже, не спроможні до активної міграції, яка фіксувалася раніше [2, с. 304].

Однією з причин демографічної кризи села є згортання репродуктивної функції сільської сім'ї. Про це, зокрема, свідчать структурні зміни у складі домогосподарств із дітьми (табл. 2).

Надмірна зайнятість жінок, а особливо їх орієнтація на довготривале «заробітчанство» за кордоном призводить до того, що діти не отримують належної уваги й догляду, внаслідок чого у них нерідко спостерігається розпливчастість життєвих цілей, соціальна інфантильність, девальвація загальнолюдських і культурних цінностей, втрачається бажання та сумлінне ставлення до праці, господарське ставлення до майна, не розвивається підприємницький хист.

За цих умов істотно зменшується роль сільського середовища у соціалізації підростаючого покоління, набуття ним знань, умінь і навичок, необхідних для самостійного життя, не відбувається формування належної культури праці і трудових відносин. Усе це вкрай негативно позначається на відтворенні трудового потенціалу не лише села, а й країни загалом, а також на його використанні для розвитку сільської економіки.

Таблиця 2

**Розподіл домогосподарств, які проживають у сільській місцевості,
за кількістю дітей в їх складі, %***

Домогосподарства за кількістю дітей	2000 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.
Усі домогосподарства з дітьми	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі мають дітей				
– одну	48,0	60,8	66,8	64,5
– двох	41,2	32,5	28,9	30,1
– трьох	7,5	5,3	3,8	4,7
– чотирьох і більше	3,3	1,4	0,5	0,7

* Складено за даними джерела [5].

Вікова структура сільського населення має такий вигляд: молодь до 15 років – 16,8%; населення у віці 15–64 роки – 67,2%; особи понад 65 років – 16,0%. Це співвідношення дещо поступається структурі міських поселень (15,1%, 71,6%, 13,3%). Наведені дані свідчать, що процес старіння населення у сільській місцевості останніми роками дещо пригальмувався.

Соціально-демографічний аспект проблеми використання економічного потенціалу сільських територій пов'язаний не лише з динамікою загальної кількості населення, а насамперед із кількістю та структурою населення працездатного віку, його якісними характеристиками, рівнем економічної активності та специфікою зайнятості.

За даними офіційної статистики, кількість сільського населення Львівської області у віці від 15 до 70 років у 2014 р. становила 713,1 тис. осіб, або 72,0% від його загального складу. Але при цьому економічно активних

осіб налічувалося лише 412,2, або 57,8%. За період з 2010 р. до 2014 р. частка їх зменшилася на 13,4%. Відповідно рівень економічної активності сільського населення знизився на 7,2 в.п. (табл. 3).

Ще більше впав рівень зайнятості – із 63,4% до 52,9%, а кількість зайнятих – на 16,6%. Характерно, що половину складу зайнятих жителів сільських територій становлять особи, задіяні у сільському, лісовому та рибному господарстві. Лише 6,7% від їх кількості працюють за наймом у галузевих підприємствах, тобто представляють формальний сектор економіки. Решта, а це понад 175 тис. осіб, належить до самозайнятих, які головно ведуть особисте селянське господарство (ОСГ), де має місце натуральне або дрібнотоварне виробництво. Причому за аналізований період кількість таких осіб зросла на 18 тис. (4,3% від кількості економічно активних).

Таблиця 3

**Основні показники економічної активності населення у сільській
місцевості Львівської області, тис. осіб***

Показник	2010 р.	До населення у віці 15–70 р., %	2014 р.	До населення у віці 15–70 р., %	2014 р. до 2010 р., %
Економічно активне сільське населення	476,0	65,0	412,2	57,8	86,6
Зайняте населення	452,4	63,4	377,3	52,9	83,4
Населення, зайняте у сільському, лісовому та рибному господарстві	176,3	24,1	189,2	26,5	107,3
у т.ч. наймані працівники підприємств	17,8	2,4	12,7	1,8	71,3
Безробітні	23,6	5,0	34,9	8,5	147,9
Економічно неактивне сільське населення, яке					
не шукає роботу	–**	–	18,6	2,6	–
виконує домашні обов'язки	–	–	60,3	8,5	–
виконує роботи сезонного характеру	–	–	3,7	0,5	–

* Розраховано на основі даних джерела [4].

** Офіційні статистичні дані відсутні.

Загалом, з урахуванням інших видів діяльності, рівень неформальної зайнятості сільського населення, за якої працюючі особи неповною мірою використовують свій трудовий потенціал, сягає 40%.

Офіційне сільське безробіття за останні п'ять років зросло на 3,5 в.п. Водночас досить значна частка працездатного населення сільських територій не проявляє економічної активності у напрямі пошуку роботи або зайняття виконанням домашніх обов'язків.

Зазначимо, що зайнятість істотної кількості сільського населення в ОСГ з їх вкрай низьким рівнем продуктивності праці та примітивними технологіями виробництва призводить не лише до нераціонального використання робочої сили й втрати професійно-кваліфікаційних характеристик сільського населення. Вона ще й вилучає з цивілізованого господарського обороту великий обсяг земельних угідь, матеріальних і фінансових ресурсів. Так, господарства населення використовують для власних цілей 772,4 тис. га сільськогосподарських угідь. При цьому в розрахунку на 1 га угідь виробляється 3,75 тис. грн валової продукції, тоді як у сільськогосподарських підприємствах – 24,6 тис. грн. Тобто за наявної структури аграрного виробництва і різниці у його продуктивності недоотримана вартість продукції лише з 1 га сягає майже 21 тис. грн, а загальне недовикористання виробничого потенціалу сільськогосподарських угідь, за нашими підрахунками, становить до 16 млрд грн.

Грошові витрати сільських домогосподарств на ведення ОПГ у звітному році загалом склали 681,7 млн грн (5,1% від загальної суми витрат), тоді як витрати на освіту – лише 163,7 млн грн, охорону здоров'я – 370,6 тис грн, культурний розвиток – 166,4 млн грн. Тобто сума витрат населення на мало-ефективне підсобне господарство практично еквівалентна обсягу його інвестицій у людський капітал, що має вирішальне значення у формуванні якості трудового потенціалу села.

Як наслідок, освітня структура економічно активного сільського населення характеризується переважанням у його складі осіб із професійно-технічною та повною загальною середньою освітою – загалом 63,6%, тоді як частка осіб із повною вищою освітою складає лише 18,4%, базовою та неповною вищою – 17,0%. Для порівняння, у міських по-

селеннях питома вага економічно активного населення з повною вищою освітою у 2014 р. становила 41,8%, базовою та неповною вищою освітою – 19,5%.

Недостатня освіченість сільських жителів, а головне – працівників підприємств, є значним бар'єром на шляху реалізації виробничого інноваційного та підприємницького потенціалу сільських територій. Насамперед дефіцит висококваліфікованих кадрів, спроможних впроваджувати інноваційні технології, відчуває аграрна галузь, де гостро постала необхідність створити альтернативу агрохолдингам за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств малого та середнього сегментів.

Наявність відповідної кількості та якості населення, спроможного освоювати економічний потенціал регіонів, – це лише одна умова його ефективного використання. Інший важливий чинник – демографічна освоєність території, що характеризується щільністю населення на 1 км².

Згрупувавши райони Львівської області за цим показником, отримали такі результати (табл. 4).

За даними табл. 4 можна зробити такі узагальнення:

- найгірший стан демографічної освоєності сільських територій спостерігається у районах зі складними географічними умовами (гірський рельєф, значні лісові масиви, низькопродуктивні землі);

- у міру поліпшення ґрунтово-кліматичних і соціально-економічних умов заселеність сільських територій зростає;

- найвищий рівень демографічної освоєності сільських територій спостерігається в районах, які максимально наближені до обласного центру – м. Львова та інших промислово розвинутих міст регіону – Дрогобич, Миколаїв, Самбір, Стрий. Велика щільність сільського населення та кількість сіл у розрахунку на 100 км² притаманна прикордонним районам із розвинутою митно-пропускною і транспортною інфраструктурою (Мостиський, Жовківський та Яворівський райони).

Рівень демографічної освоєності території значною мірою пов'язаний також із функціональним станом соціальної інфраструктури сіл. Остання визначає доступність для їх жителів базових соціальних послуг (дошкільного виховання дітей, якісної середньої освіти, ме-

дичної допомоги, умов для духовного, фізичного та культурного розвитку), а тому сприяє закріпленню молоді на селі, формує середовище розвитку трудового потенціалу, комфортного проживання населення, забезпечує його

зайнятість й трудову мобільність. Аналіз рівня забезпеченості сільських територій соціальними та комунальними інфраструктурними об'єктами в розрізі окремих районів підтверджує сформульовану тезу (табл. 5).

Таблиця 4

Розподіл районів Львівської області за щільністю сільського населення, 2014 р. *

Група районів за щільністю сільського населення на 1 км ²	У середньому на 1 км ² , осіб	Кількість населених пунктів на 100 км ²	Район
Низький (до 35 осіб)	30	7	Бродівський, Буський, Радехівський, Перемишлянський, Сколівський, Турківський
Середній (35–50 осіб)	42	9	Жидачівський, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Мостиський, Сокальський, Старосамбірський, Яворівський
Високий (понад 50 осіб)	68	10	Городоцький, Жовківський, Дрогобицький, Миколаївський, Пустомитівський, Самбірський, Стрийський

* Розраховано на основі даних джерела [4].

Таблиця 5

Групування районів Львівської області за забезпеченістю сільських населених пунктів інфраструктурними об'єктами*

Показник	Рівень забезпеченості сіл районів інфраструктурними об'єктами		
	Низький	Середній	Високий
Рівень забезпечення сіл дошкільними закладами, %	21,2	21,2	25,3
Рівень забезпечення сіл загальноосвітніми навчальними закладами, %	40,2	60,2	75,3
Рівень забезпечення сіл ФАПами, %	43,8	57,2	66,1
Рівень забезпечення сіл закладами культури клубного типу, %	53,2	72,7	86,8
Рівень облаштування сільського житлового фонду, %			
водогоном	24,2	34,3	51,9
каналізацією	23,4	32,3	49,7
опаленням	31,0	42,6	56,6
газом	73,1	82,6	91,8
Кількість сільських населених пунктів до підсумку, %	615	955	310
Сільське населення до підсумку, %	32,7	50,8	16,5
Щільність сільського населення на 1 км ² , осіб	28,4	48,7	22,9
	35	39	83

* Розраховано на основі даних джерела [4].

За результатами розрахунків, до I групи увійшли 6 районів: Буський, Жовківський, Золочівський, Мостиський, Перемишлянський, Турківський; до II групи – 10 районів: Бродівський, Городоцький, Дрогобицький, Жидачівський, Радехівський, Самбірський,

Сколівський, Сокальський, Старосамбірський, Яворівський; до III групи – 4 райони: Кам'янка-Бузький, Миколаївський, Пустомитівський, Стрийський.

Встановлено, що перспективи розвитку сільських територій та використання їх по-

тенціалу прямо пов'язані з рівнем благоустрою населених пунктів, а також їх наближеністю до великих міст, де сконцентровано промислове виробництво. Зокрема, на райони останньої групи припадає лише 16,5% сіл Львівської області, однак тут проживає майже 23% сільського населення. Щільність населення більш ніж удвічі перевищує відповідні показники у двох попередніх групах.

Кореляційно-регресійний аналіз підтвердив високу тісноту зв'язку між заселеністю сільських територій і забезпеченістю їх інфраструктурними об'єктами. Так, множинний коефіцієнт кореляції склав 0,84, коефіцієнт детермінації 0,712, тобто щільність сільського населення на 71,5% залежить від рівня соціального благоустрою сіл й доступності відповідних послуг.

На думку науковців, недостатній рівень розвитку комунікацій та обслуговуючої інфраструктури зумовлює те, що сільська місцевість зараз є малоприсадибною для розвитку підприємництва [1, с. 56]. Особливо відсутність інфраструктурних об'єктів актуальна для підприємництва в передгірських районах, де можливості для ведення землеробства обмежені, але важливу роль має їх рекреаційний та екологічний потенціал, що визначає можливості розвитку агротуристичної діяльності.

Соціально-демографічна структура сільського населення, його працездатність, освітньо-кваліфікаційний рівень, специфіка зайнятості, схильність до міграції безпосередньо впливають на формування джерел і рівня доходів сільських домогосподарств. Вони ж у свою чергу визначають ступінь задоволення потреб людей, можливості використання їх творчого та інтелектуального потенціалу. Тобто між означеними параметрами існує тісний причинно-наслідковий зв'язок.

Існуючий рівень грошових доходів сільських домогосподарств, попри їх позитивну динаміку, залишається досить низьким. У 2013 р. їх розмір складав 1277,61 грн/міс. у розрахунку на одну особу, що лише на 8,6% перевищило тодішній прожитковий мінімум. Попри те, що основну частку доходів сільські жителі отримували від праці за наймом (54,8%), досить високою була питома вага державних і приватних соціальних трансфертів (29,3%), доходів від продажу сільськогосподарської продукції (5,1%), а також використання заощаджень (7,1%).

Недостатні грошові доходи не дають змоги сформувати вкрай необхідний для поліпшення використання економічного потенціалу сільських територій розмір споживчого та інвестиційного попиту. Низький рівень останнього обмежує можливості розвитку підприємництва у сільській місцевості, торговельних закладів, комунальних мереж, надання різноманітних послуг (транспортні, інтернет та комунікації, банківські, освітні, медичні, фізичного і культурного виховання, житлове будівництво тощо).

Висновки. Проведене дослідження показало, що специфіка прояву соціально-демографічних аспектів розвитку сільських територій характеризується низкою деструктивних процесів, які значно погіршують умови використання їх економічного потенціалу. Насамперед це стосується трудового потенціалу, який в умовах соціально-економічної кризи села має вкрай низьку маневреність і не дає змоги повноцінно задіяти інші внутрішні резерви для забезпечення сталого й багатofункціонального розвитку територій.

Депопуляція населення, погіршення його статеві-вікової та освітньо-кваліфікаційної структури, міграція, низькі доходи підривають основу відтворення та погіршують якість трудового потенціалу. У сукупності з нерівномірною демографічною завантаженістю сільських територій, нераціональною зайнятістю населення, занепадом соціальної інфраструктури це призводить до масштабного недовикористання їх виробничого, природно-ресурсного, підприємницького та рекреаційного потенціалу.

Вирішення означеної проблеми вимагає вживання системних заходів щодо організації розвитку сільських територій. Серед першочергових – розробка дієвої концепції збалансованого соціально-економічного розвитку та соціального відродження села; урізноманітнення джерел його фінансування, відновлення державних програм сільського житлового будівництва, бюджетна підтримка розвитку нетрадиційних видів сільськогосподарського виробництва, диверсифікація сфер зайнятості і доходів селян, розвиток ринку несільськогосподарських послуг (агротуристичних, побутових тощо), пріоритетне фінансування відновлення об'єктів соціальної і транспортної інфраструктури сіл, всебічний соціальний захист матерів і дітей, субсидування зайнятості і підприємницької ініціативи сільської молоді.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Березівський П. Основні засади сталого розвитку сільських територій / П. Березівський, А. Железняк // *Аграрна економіка*. – 2009. – Т. 2, №3–4. – С. 55–57.
2. Невесенко В. Д. Актуальні питання соціального розвитку сільських територій / В. Д. Невесенко // *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. – 2012. – Вип. 22, ч. 2. – С. 303–310.
3. Орлатий М. К. Підходи до формування ресурсного потенціалу сільських територій Дніпропетровської області [Електронний ресурс] / М. К. Орлатий, А. Є. Величко // *Публічне адміністрування: теорія та практика*. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_1_11.
4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Семенов В. Ф. Використання потенціалу сільських територій регіону [Електронний ресурс] / В. Ф. Семенов, О. В. Білега. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/.../1994?mode>.
7. Тринько Р. Демографічна безпека : особливості та стратегічні пріоритети : монографія / Р. Тринько. – Львів : Ліга-Прес, 2016. – 204 с.
8. Цимбаліста Н. Проблеми реалізації агровиробничого потенціалу сільських територій / Н. Цимбаліста // *Регіональна економіка*. – 2015. – № 2. – С. 115–123.
9. Черевко Г. Вплив заходів державної антикризової політики на соціальний розвиток українського села / Г. Черевко, П. Войтович // *Аграрна економіка*. – 2013. – Т. 6, № 3–4. – С. 4–10.
10. Шульга О. Управління розвитком сільських територій : українські реалії та зарубіжна практика / О. Шульга // *Аграрна економіка*. – 2014. – Т. 7, №1–2. – С. 23–28.

JEL J 210

УДК 353:338.46:364

ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

О. Біттер, д. е. н., професор
Львівський національний університет імені Івана Франка,
М. Назаркевич, асистент
Львівський національний аграрний університет

© О. Біттер, М. Назаркевич, 2016

Біттер О., Назаркевич М. Зайнятість як основа підвищення рівня життя сільського населення
Розглянуто теоретичні аспекти підвищення рівня зайнятості сільського населення. Проведено аналіз динаміки кількості економічно активного сільського населення Львівської області, зайнятих та безробітних, зайнятих у сільському господарстві, зокрема в сільськогосподарських підприємствах. Наголошено на неефективній структурі зайнятості сільського населення, яка негативно впливає на показники рівня життя сільського населення. Переважаюча зайнятість сільських жителів у натуральних особистих селянських господарствах сприяє поширенню і відтворенню бідності в сільській місцевості. Із використанням трендових моделей проведено прогностичні розрахунки кількості безробітних у сільській місцевості Львівської області та зайнятих в особистих селянських господарствах. Встановлено, що за збереження ретроспективних тенденцій суттєвих змін на регіональному сільському ринку праці не передбачається. Розроблено пропозиції з трансформації зайнятості сільського населення досліджуваного регіону з тим,.